

ИГОР ЈАНЕВ

Институт за политичке студије
Београд

УДК 141.7:177

Прегледни рад
Примљен: 24.12.2018
Одобен: 21.01.2019
Страна: 143-157

КОМПАРАТИВНИ ПОГЛЕД НА ТЕОРИЈЕ ЏОНА РОЛСА И РОНАЛДА ДВОРКИНА*

Сажетак: У овом раду је изложена концепција правде и права двојце кључних либералних теоретичара у које спадају Џ. Ролс и Р. Дворкин. Њихове теорије правде су анализирани из угла модернизације теорије политичког Система односно форме друштвено-политичког облика. Потврђује се основна полазишна претпоставка да новија анализа политичког облика има тенденцију веће динамизације у опису основних категорија које су до сада сматране статичним категоријалним полазиштима.

Кључне речи: слобода, једнакост заједништво, политика, правда, парво, систем, друштво

Ц. Ролс и теорија правде кроз категорију системске дистрибутивности

У свом филозофском покушају да повеже политику и правду, као етичку категорију, Џ. Б. Ролс је у делу „Теорија правде”, донекле објаснио социјалну природу појма *правде*, узимајући пре свега у обзир расподелу друштвених „добара” односно дистрибутивну димензију овог за правду битног феномена. Замишљајући друштво као предузеће¹, где појединци у узајамној сарадњи креирају више него индивидуално *збирна* добра (*слободу, мир и богатство*), поставља се опште питање *правде* као расподеле тих вредности индивидуумима на морално утемељен начин. На сличан начин као раније марксизам, Ролс уочава дистрибутивни карактер *правде* која је зависна (категирија) од друштвене динамике и услова који измичу формалним правним одредницама. Правда је *заједничка брига свих* у друштву, јер појединци имају интерес да створе уређење *сарадње* које је, индивидуално узевши, најбоље за њих. Ролс

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 179009 Демократски и национални капацитети Србије у процесу међународних интеграција Министарства просвете, науке и технолошког развоја.

¹ У оквиру своје либералне концепције он поставља у средиште предузеће односно фирму, што је у основи екстензија или наставак традиције класичног либерализма.

узима у обзир, као што видимо, *системске* аспекте правде када међу доктринама правде (као нпр. „*сваком према његовом раду*“) издваја теорију „*процедуралне правде*“, где нису битни једино индивидуални аспекти, већ и „*основна структура*“ друштва. Правда добија одговор кроз питање када се за ту (неку) друштвену структуру (*систем* установа) може тврдити да је *морално исправна* (или праведна). У делу „Теорија правде Ролс“ заступа схватање да је правду могуће свести на теорију *рационалног избора* понашања.² Ако у сваком друштву сваки индивидуум члан колектива има *право на вето* у одлучивању о моделу правде, а сви колективно трагају за најбољом варијантом праведног уређења, решење изналажења *модела* ће трајати док се не постигне општи консензус о некој алтернативи понуђеног *решења*. На сличан начин као у Теорији игара, аутор користећи ову методу сматра да ниједан „рационални индивидуум“ (судеоник одлучивања) неће прихватити у систему „једногласности“ било који *нов* посебан „систем расподеле“ добара, ако за овог појединца није бољи избор „опција тренутне сарадње“, у оквиру постојећег поретка кооперације. Ролс, како видимо, користи аналогију са „играчима“ из Теорије игара, где ови сви индивидуално настоје да максимизују своју корист кроз рационално (индивидуално) конкурентно одлучивање. У овом моделу игре (тј. *систему*) нико од играча - судеоника одлучивања не може да се на крајњи исход „жали за неправедан третман“ од других (тј. Друштва/државе). Ролс изводи очигледан закључак који се види и из модела, а то је да је *оптимум* „кооперација“ последично „*нужно праведна*“, а да је *модел* који је регулише (тј. систем процедура) увек консеквентно „*праведан*“. Будући да у животу, *сагласност за модел* максималне корисности подразумева „погађање“, а то зависи од „релативне“ снаге учесника, Ролс увиђа да правила кооперације зависе од „преговарачких способности“ и „ресурса“ којим ови субјекти располажу. Праведан модел Ролса, како видимо постаје зависан од „сила“ индивидуа које када нису једнаке модификују „систем“ правде и ова категорија постаје у ствари функција преговарачких и имовинских потенцијала учесника, и расподеле ових моћи.³ Аутор примећује да у овим условима пука сагласност не дефинише адекватно правила и нема за коначни исход праведност, ако бар не постоји „*правична почетна расподела*“ добара. Зато према Ролсу базични услови „*правичног погађања*“ морају претходно и „*првобитно*“ бити дефинисани. Ролс уводи појам „*првобитног положаја*“ којим се одређују полазни услови „*правичности*“, а на бази оваквог равноправног мерила се најзад вреднује „*једногласна сагласност*“ која је основ (свих) правила режима, која су универзално прихваћена.

Овде запажамо либералну интерпретацију деформитета *правде* (односно проблем „*дистрибутивне правде*“), што је пре њега уочио и марксизам. У суштини он својом „теоријом правде“ решава питање етичке природе методом налажења тзв. „*најнижег заједничког имениоца*“ (да се послужимо терминима Х. Маркузеа) где се сви чланови друштва према његовом императиве „*осећају*

² Види Dž. Rols, „Teorija pravde“, CID, Podgorica 1998.

³ Исто. Правда као категорија постаје динамички условљена, чиме се оваква етика приближава моделу који би се могао разматрати у оквиру мултиваријабилне анализе, Операционих истраживања и Опште теорије система.

најмање морално оштећеним”. Ово није идеална правда, већ једна врста како би смо рекли „Парето оптималне” правде (у терминологији Теорије игара). Позитивистички прилаз који је настао под утицајем модерних метода формалне науке, довео је Ролса до одређења правде као системског феномена, где индивидуе тежећи максимизацији корисности, креирају кроз вид „ценкања” најприхватљивији модел правде (у функцији личног интереса и корисности).

Интересантно је да Ролс користи и неке елементе *друштвеног уговора* како би објаснио компромис који се добија из поменуте процедуре *једногласног* одлучивања. Он тврди да рационални индивидууми, у једнаким условима, када постигну *договор* креирају правила и режим који су „правични”, а на бази овог метода покушава одредити и сам „*првобитни положај*” правичности односно *првобитне услове* за равноправну основу *правде* и модела правде. Пошто запада у парадокс тражења уговорних услова за први *првобитни* уговор (јер основа за садашњи или последњи уговор је неки други претходни уговор о правилима „уговарања”, а за њега у времену уназад трећи, па четврти, и тако у недоглед до почетка), Ролс уочавајући бесконачност процеса тражења претходних *уговора*, решава тај проблем („уговора за првобитни положај”) уводећи нов појам „рефлексивне равнотеже”, који уводи категорију „моралне интуиције”.⁴ Овде, како можемо приметити, Ролс није до краја доследан и у недостатку логичких аргумената истоветног типа, у теорију уводи класичне етичке категорије. Индивидуи са личним интересима, наиме, промишљањем вреднују и суде о пропустима или поступцима, аргументују, прикупљају и испитују такве вредности и судове, праве принципе где структуришу исте, па и онда праве *теорије*, а у случају конфликта правила и принципа врши се њихово ревидирање или допуњавање. Ролс у основи уводи процес преиспитивања моралних ставова и начела, које доводе до измена моралног разумевања и схватања (као субјективне категорије), а овај се одвија у кретању *оцењивања* од посебних до општих судова (тј, правила / принципа) и обратно (од општих до посебних). Процес кретања доследног етичког закључивања, за Ролса јесте *коначан* у ланцу поступака ревидирања *начела* (тј. принципа или правила) који консеквентно достижу и коначне закључке. Ово се завршава по Ролсу „тачком” где се „наши принципи” не могу „даље ревидирати”, коју он назива термином „тачка рефлексивне равнотеже”.⁵ Ово методолошки, како видимо, делимично наликује Келсеновим „пра-нормама” које су крајњи резултат неког „ланца”. Првобитни услови „правичности” (односно правила за „првобитни положај”), према Ролсу, треба да се узму и открију тако да интуитивно људи користећи елементе рефлексивног закључивања добијају „знање” о *равноправности, једнакости* и *слободи* и то настало знање треба исто узети у обзир при изналагању „првобитних услова” правде. Индивидуе, следећи критеријуме личног добра али и

⁴ Види о Теорији правде у зборнику „Savremena politička filozofija” Издавачка Књижарница З. Стојановића, 1998, стр. 16-22. као и стр. 166-195. Види и у Dž. Rols, „Teorija pravde”, CID, 1998

⁵ Исто, „Savremena na politička filozofija”, стр. 16, 17. Ова Ролсова „равнотежа” је унутрашње рационална и субјективна, као заједнички именоватељ рационалних и аутономних људи, док основна норма у правној теорији Келсена има логичко-правну дедуктивну природу, независну од рефлексивности и моралних димензија.

поседујући „осећај” за правду, „разумеју и доживљавају себе” као слободна бића, те моралним закључивањем долазе до коначних првобитних уговорних услова (имајући овде у виду и првобитно *одсуство свих знања*).

На овом месту разматрања треба уочити да Ролс почиње да користи класичне етичке формуле, а не ослања се више једино на утилитарни критеријум личног добра са друштвеним ефектима. Недовољно уверљиво делује Ролсово потпуно ослањање на класичне аргументе, када већ утилитарни или прагматични не дају одређене резултате. Дакле, људи сада нису само „робови жеља”, већ они имају „рефлексивну способност” да се уздрже од порива и преиспитају да ли су „жељене ствари добре”.⁶ Одатле, Ролс дедукује аутономност личности или слободу људи, а фактом да су сви барем минимално способни за слободу, као *аутономност*, они су како закључује „једнаки”. Ролс како видимо једним долази у колизију с класичним идејама о *друштвеном уговору*, када на једном месту уговор о друштвеном систему⁷ види у оквиру мотива и игре корисности, представљајући га као компромис (игра нужности подвргавања околностима), а други пут друштвени уговор (модел) је по аутору резултат *консензуса*. Општи став који је део Ролсовог главног закључка је да је друштвени модел или систем ипак ствар вида консензуса о правилима. Овде је Ролс узео у обзир да људи немају ирационалне намере и делују увек разумно према другима и рационално према себи, што је вид идеализације.

По узору на Теорију игара, чији је исход увек неки компромис, Ролс уводи фактор индивидуалног ризика у игри одлучивања при избору друштвеног модела. Он даје пример два хипотетичка система (П, Q), где људи (учесници) праве избор између тих могућих друштвених система (*модела*). Претпоставка је да су у систему П богаташи имућнији него они богаташи у (алтернативном) систему Q, међутим, у систему П су људи много сиромашнији него они сиромашни у поретку Q. Треба напоменути да овде Ролс није алудирао на капитализам (као П) и социјализам (Q), већ апстрактне друштвене моделе. Наредна претпоставка је да човек не може поуздано да одреди своје богатство (приходе и припадност друштвеној класи), па отуда ризик у избору због калкулације са вероватноћом, и одатле дилема за индивидуе при избору модела - система (исто као у Теорији игара).⁸ Исход дилеме (одлуке) је по аутору да сводећи фактор ризика на минимум, да индивидуе бирају систем у којем су најсиромашнији и даље имућнији него у алтернативном систему (односно тада је Q боље од П). У правцу избора Q, иде и рационалност да се (у тим условима) занемари од људи разлика у степену имућности у системима (П, Q). Алтернативно резонување, када постоји код доносиоца одлука склоност да преузму ризик, што је по Ролсу мање вероватно (истичући фактор: обазри-

⁶ Исто. Ролс „све-наменска” основна средства и вредности назива „добрима” и ова нису предмет жеља већ потреба. Овде сви људи исказују рационално понашање према личним интересима.

⁷ Исто, стр. 18.

⁸ Рационални избор је вид одмеравања ризика и вероватноћа, где се претпоставља да треба предвидети и понашање других или ризике, па дилеме са фактором страха и претпостављеног понашања (других или заједнице) доводе до модификованог избора опције или опција односно врсте и количине добра које се потражују и лицитирају / размењују.

ности), доводи до *избора* система где би најбољи И најбоље прошао (тј. До система П). Из ових услова конфликтног избора („конфликтне игре”) Ролс долази до закључка да би рационални избор већине људи био „максимин” односно у Теорији игара Парето исход (или под-оптимални избор). Већина људи у друштву, ако се омогући да бирају поредак, у свом непознавању будућности прихода, одлучиће се за варијанту где је најгори исход најмање лош тј. за систем Q. Оваквим резонавањем где се индивидуе свде на играче у, како уочавамо, „конфликтној игри”, Ролс избор система у суштини своди на „стратешку игру” или игру са „високим” ризицима (нпр. „Chicken dilemma”). Општини закључак Ролса је да би у демократским условима модерног либерализма избор народа био егалитарно уређење. Друштвена неједнакост, етички би се могла по Ролсу оправдати само ако је та у корист материјално најугроженијих. Избор егалитарног система и егалитаризма је тако и морално оправдан, па и као резултанта представља (барем по аутору) део либералне традиције.⁹ Будући да индивидуум треба да ужива најширу слободу која је „спојива” и не угрожава слободу осталих људи, Ролс изводи либералне принципе и правила на слободу изражавања, право и слободу слободног мишљења, приватне својине, слободу окупљања и друге слободе и на другој страни одговарајућа либерална правна ограничења (нпр. од произвољног поступања државе, хапшења и сл.).

Политичка теорија Ролса укључује поред начела слободе где је ова условљена системом за који су сви дали сагласност, и начело једнакости, које је такође, видимо, условљено системским варијаблама. Ролс заузима став да није довољно пружити људима формалну једнакост или равноправан третман, а да се не узима при том у обзир разлика у друштвеном „положају” и склоностима индивидуа. Тзв. „збирна корисност” није мерило правде у друштву слободних и једнаких, „као што мисле утилитаристи” каже Ролс. Нормативни значај аутономности живота индивидуа, онемогућава просто и пуко сумирање жеља, захтева или склоности и не важи прост принцип да сваки индивидуум вреди као један (где нико не вреди мање или више од једног) или да се *утилитаристички максимум* (и тиме оптимум) правде постиже када је „просечно збирно задовољење склоности максимизовано”. Доносиоци одлука, у смислу воље индивидуа, морају бити носиоци одлука о начелима и правилима (принципа) и режима као система, а то укључује „уговорност” (тј. консензус) као начин формулисања правде. Према Ролсу, једино метод „уговорности” воља, где је укључена консензусност, може обезбедити праведност и једнакост, као битан услов правде. Овде закључујемо да се Ролс поново приклања аналогјама из Теорије игара, којима прикључује и неке принципе Опште теорије система. На овај начин Ролс долази до сличних закључака као и марксистичка доктрина, али не методом дијалектике, већ употребом неких начела који су корелативни принципима Опште теорије система. У систему који представља консензусни

⁹ На овом месту се либерализам аутора изједначаје се парадигмом социјал-демократије. Слободан избор рационалних људи води виду социјалистичког модела у коме се задржавају основне либералне вредности и изабрана основна добра за која се људи надмећу у систему конкуренције.

избор људи, моралне „неповољности” по Ролсу не могу бити предмет „оправданог” етичког оспоравања, јер ове су израз система који је успостављен тренутном вољом доносилаца одлука, где поредак даје предности, као и пропусти или неповољности (системског вида). Неправичне неповољности или неправичне погодности израз су дакле неког правичног система и евентуално случајне друштвене индивидуалне расподеле надарености или (не)способности. Расподела богатства не треба да се мења због „околности за које људи нису одговорни”, односно незаслужене неједнакости „не могу да утичу на дефиницију правде”. Међу захтевима за интервенцију у оваквом моделу, Ролс се залаже да економско - социјалне неједнакости могу бити везане једино за „положаје у друштву” који су иначе „отворени” за све индивидууме (одн. „дати шансу сваком”), и када се за те неједнакости може у разумном периоду очекивати превазилажење, државним унапређењем стања људи (посебно најсиромашнијих). Отуда став да учинак „друштвене сарадње” или доходак друштвеног богатства¹⁰ мора бити праведно расподељен, у смислу „заслужене равноправности” и једнакости.

Овде је и познат Ролсов изузетак, системски дедукован, да је одступање расподеле од начелне равноправности оправдана једино за најсиромашније у њихову корист, јер ови носе „бреме неједнакости” односно формалну (системску) једнакост. Ово „бреме неједнакости” управо због начела правде треба занемарити и поништити односно извршити *позитивну* дискриминацију.

Разрађујући методе мерења „богатства” (добара), као услов расподеле и правде, и критикујући просту утилитаристичку интеграцију и „институционализам” и поборнике једнаких вредности за „несамерљиве” принципе: а) слободу; б) праведну једнакост; ц) првенство најсиромашнијима, Ролс креира његову хијерархију примене основних начела институционално праведног друштва. Ту спадају следеће норме: а) једнака слобода; б) правична једнакост; ц) првенство најсиромашнијих. Ролс рангира те норме, тако што начело слободе генерално „претходи” начелу једнакости, међутим, ове норме су у посебном складу, тј. заради повећања једнакости не може да се задире у слободу људи или права институција система, међутим ове норме морају уважити начело праведне једнакости („прилика” сваког) и у крајњој линији начело обавезне користи најсиромашнијима (звано од Ролса „принцип разлике”).¹¹ У Ролсовом поретку уз неповредиво начело за „правичном једнакошћу прилика”, врховно начело је како видимо ипак начело слободе. Ту су за њега подразумеване класичне (либералне) слободе индивидуалног нивоа. Свако треба да има најширу слободу спојиву са сличном слободом других, где спадају слобода говора, окупљања, савести, исказивања мишљења, итд. Ове слободе су преузете из скупа грађанских слобода и права. У оваквој хијерархији основних норми/вредности Ролсовог модела или поретка, начело умањења економских неје-

¹⁰ Аутор поставља начело за „правичном једнакошћу прилика”, што уз све остало укључује и једнакост могућности за образовање или оспособљавање и све друге услове који су везане за друштвене околности и прилике (односно не односе се на природни таленат и марљивост).

¹¹ Види и чланак Ролса „Основне слободе и њихово првенство” у истом Зборнику. Види више ор. cit. „Теорија правде”.

днакости или „принцип разлике” (*позитивна дискриминација*) има нешто нижи приоритет према *слободи и једнакости*. Прво правило његовог социјалног система је да друштвени положаји и државне службе морају бити доступне *за свакога и једнако*, а друго правило је да се и на овом плану мора спроводити позитивна дискриминација. У целини друштво на себе мора преузети терет изједначавања положаја људи, тамо где нису разлике израз природних способности. Овим се уводе основе либералне доктрине социал-демократије.

Оцењујући Ролсова политичка и филозофска гледишта, можемо, приметити да се аутор новим методама (Теоријом игара и принципима аналогним начелима Опште теорије система) обраћа познатим класичним проблемима политичке теорије и етике. Он сматра да овако изложена *теорија правде* која укључује друштвени статус људи, мерен богатством материјалних и нематеријалних добара (где нпр. спадају слободе, мир, итд.) правилније дефинише феномен правде. Увиђајући да правда и право нису само одређене апстрактне и формалне категорије, он правду у основи изједначаује са концептом „дистрибутивне правде”, што је за савремена либерална тржишна друштва и најбитнија компонента правде.

Р. Дворкин и статичка детерминисаност основних етичких категорија

Роналд Дворкин наставља либерлану теорију критикујући елементе Ролсове политичке филозофије и на овој критици изграђује сопствену филозофију правде. Политичка теорија Дворкина је делимично везана за савремен концепт *правде* и опште принципе дистрибутивне равноправности, а правна теорија је разграната у више смерова који се у општим цртама ослањају на класична етичка (или вредносна) начела и критику позитивизма. Критикујући Ролсово виђење *правде* кроз напад на његов наводно „консеквенцијалистички” и „консензусни” метод, у чијој основи је (горе описани) *уговор* индивида, Дворкин задржава статичан и апстрактно формални императив да се индивидууми морају у општим условима третирати као једнаки.¹² Дворкин даје пример нефункционисања *правде* у систему *консензусног избора* поретка када људи у „првобитном почетном незнању” (у Ролсовом „првобитном стању”) *изаберу* компромисни (једногласни) *модел* са ограничењем неке на пример најосновније слободе (као нпр. „слободе говора”), а ради осигурања неке за њих „веће вредности” (нпр. веће друштвене стабилности, хармоније група и сл.). У „првобитном положају”, за који Ролс претпоставља апсолутни недостатак знања, Дворкин сматра да Ролсова теорија не може да јасно и недвосмислено утврди било првенство вредности *једнакости* или *слободе*, и Ролс ово чини углавном само начелно. Нигде нпр. не следи да опште егалитаристичко начело „креира било какво првенство”, нити да било која *хијерархија* основних принципа (или вредности) „нагиње егалитарном избору” односно моделу, сматра Дворкин.

¹² Види R. Dworkin, „What is Equality?”, „Equality of Resources”, Philosophy and public affairs, 1981. Види op. cit. „Savremena politička filozofija”, стр. 31-36.

Принцип „дистрибутивне правде”, који заступа Ролс, би требало да води рачуна о „индивидуалним одређењима људи”, међутим, како учачамо код Дворкина, оваква се начела не смеју и не могу доводити у везу са неким „*коначним друштвеним исходом*” и принципима тог исхода или модела, јер правда може да креира (по Дворкину) једино „општа историјска начела”, каква су и сама општа начела правде. Само у „историјском контексту” има смисла говорити о општим принципима, чиме се *априорна* хијерархија Ролсових начела мора одбацити. Ако нпр. „избор људи доводи до укидања слобода”, па и кроз процес либералног (демократског) усаглашавања, *модел* који ће настати неће одражавати идеал правде, већ *стање* неправде. Ипак, Дворкин генерално усваја главну Ролсову тезу да правда подразумева праведну равноправну расподелу богатства која је заснована на односу (тј. редукцији) онога што индивидуално неком припада и онога што је варијабла системских *околности*, где појединац у неком амбијенту делује. Системска димензија Ролсовог погледа је и у опсервираној противречности између једнакости и слободе, и у истовремено „не-противречној вези” ових категорија. Третирање индивидуа као *једнаких* је третирање тих истовремено и као *слободних аутономних* бића, али са одговорношћу за своју *изабрану* (моделом) „ситуацију”. При томе, људи се *не могу* сматрати одговорним за оно што је резултат *околности ван њихове контроле* и избора.

Критикујући Ролсову егалитаристичку филозофију и посебно његово схватање да се „морају узети у обзир” и *склоности* и *капацитети* индивидуа у процени „равноправности” (или „разлике у богатствима”), Дворкин сматра да се у поступцима процењивања задовољења друштвене једнакости не може узимати и мерити критеријум(ом) *задовољења појединих* потреба или склоности, као ни „благостање”.¹³ Ако неко има „скупе склоности” не треба да се оцењује или тумачи да други (по себи) имају по природи „мање жеље и зато добијају мање” или *треба* мање да добију да би расподела оскудног богатства била *равноправна* и тиме праведна. Исто важи и за мање *способне*, јер и они имају истоветан проблем као и људи са „скупим” склоностима. Овде Дворкин износи познату либералну и „либертаријанску” интерпретацију блиску интерпретацији идеологија које критички одбацују левичарски схваћену *једнакост* као наметнуту категорију страну „*слободи*”. На другој страни, Дворкин у левичарском духу примећује да ако су друштвена средства *оскудна*, повећање поседовања једних „значи умањење поседовања других”, а ако је то поседовање важан елемент напретка и успеха, и то једнако важан за успех сваког у животу, онда људи треба да брину и о овој вези процеса прерасподеле, јер „нико нема веће право на те ресурсе” од неког другог (једнаког члана). Дворкинова критика Ролса усмерава се, идејно и у битним елементима, и на Ролсово „начело разлике”, где Ролс одмах и у фундаменту даје „привилегован третман” најсиромашнијима. Дворкин поставља питање где повући границу (у како каже „процентима”) додељеним за најсиромашније, и закључује да ће политика која уважава такво начело варирати у зависности од величине такве групе одређене као „најсиромашнија”, јер није јасна „горња граница” обима групе, а

¹³ Види *op. cit.* „Savremena politička filozofija”, стр. 32.

проценти „могу произвољно варирати за одређење” најсиромашнијег дела популације. Дворкин сматра „неправичним” занемарити утицај овог „системског” благостања на оне који не потпадне у групу најсиромашнијих, „али се ипак морају мучити да би обезбедили пристојан живот”. Стога, Дворкин одлучно и принципијелно одбацује уважавање Ролсовог „начела разлике” односно регулисану позитивну дискриминацију, као могући основни егалитаристички принцип.

По питању како утврдити границу и однос морално индивидуално заслужених добара за поједине личности (индивиде) и независних „околности” („спољних”, ван контроле индивиде), Дворкин генерално одбацује ставове Ролса мада сматра да и „биолошки” (наслеђени) тзв. ресурси, као и *друштвено наслеђени ресурси* морају бити подведени под категорију *околности*.¹⁴ Дворкин, за разлику од Ролса, сматра да у *првобитном стању* може бити морално прихватљива једино *једнака* првобитна расподела. Ова првобитна расподела, међутим, „није дугог века” и због различитих индивидуалних капацитета, које Дворкин образлаже на примеру трампе и аукције почетних ресурса, долази временом до раслојавања међу људима и неједнаке расподеле. При неједнаким способностима људи, чак и при *једнакој* расподели првобитног богатства (тзв. „спољног вида”), људи ће и даље имати неједнаке услове за стицање дохотка и услове живота. Када су капацитети (тј. „унутрашњи” квалитети код људи) неједнаки за расподелу, у апстрактној првобитној аукцији добара не може да се јасно утврди принцип и правило једнакости расподеле ресурса (тј. начело или закон у првобитном стању), а имајући ту посебно у виду да у првобитном стању морају егзистирати слободе, „док год се правила не познају”, нико не познаје који су му бољитци од (размене) добара и проблем расподеле стога нема јединствено праведно решење. Ситуација је овде идентична као код личних (*унутрашњих*) способности тј. са појавом неједнакости у жељама и склоностима у вези са „скупоћом” укуса и задовољењем (индивидуалних) потреба. На примеру две индивиде у апстрактном систему *две личности - избирача* (тј. потрошача), једној треба „више ресурса” него другој индивидуи да би остварила „исти ниво” благостања. Одавде онај појединац са *већим* потребама представља лице са природним „хендикепом”, апстрактно гледајући ово је исто као *мање* способна особа (према личним „унутрашњим” карактеристикама) у систему (са две особе) где постоји неједнакост првобитних ресурса (чак и када је богатство „спољног вида” равномерно подељено). Дворкин сматра да друштво може *оправдано* да компензује једино „хендикеп” везан за „личне способности” тј. недостатке, а не може никако бити оправдано *системско* (друштвено) надокнађивање „хендикепа” склоности (односно укуса или жеља). Ролс, по Дворкину, није у праву када дискутује о првобитној расподели и заговара потпуно *незнање* „спољних” друштвених околности, или знање једино „својих” способности. Ако се, апстрактно, у замишљеној аукцији за добијање првобитних добара (на бази жеља) нпр. претпостави да сви појединци-учесници издва-

¹⁴ Код Ролса су, за разлику од Дворкина то једино друштвени „спољни” ресурси, док су „унутрашњи капацитети” (код оба ова филозофа и теоретичара) индивидуалне људске надарености и способности.

јају једнаке ресурсе *и за осигурање* своје имовине или добара по истој премији, претпостављајући различитост личних способности и могућност да се уместо куповине на аукцији роба инвестира у то *осигурање*, добиће се крајњи исход где ће једни бити на губитку јер имају управо више способности од неопходног, против чијег су се евентуалног *недостатка* прекомерно осигурани.¹⁵ Други учесници могу бити на малом (релативном) добитку јер би њихов аукцијски положај био гори од оног проистеклог *осигурањем*, иако у односу на остале остварују (релативну) добит. Трећа група акцијских учесника може бити на „нултом трошку” (и нултој добити), јер ће проћи са адекватном надокнадом за свој инвестирани трошак и поседовани лични капацитет (ма колики овај био).

Услови праведности овог првобитног акцијског система (односно модела), који мора поседовати и неке основне слободе може се анализирати кроз две *стратегије*, имајући у виду да различито одабране *слободе* увек имају за последицу другачији индивидуални избор добара на аукцији у првобитном стању (а овде треба укључити и *права*, као и *стабилност* или мир као основна *добра* на аукцији). Дворкин напада Ролсову „интересну стратегију” где у „првобитном положају” избор лица пада на аукцијске ресурсе засноване на *лично перципираним* индивидуалним „интересима”, јер првобитни учесници у аукцији (понуди) према Дворкину неће много (или битно) трошити на основне *слободе* или *права*, тј. запоставља ће их у односу на друге материјалне вредности, чак и ако су добро информисани.¹⁶ Уз то, Дворкин тврди да без информација „конкуренција” нема битан смисао, јер корисник не зна шта може да чини са имовином, нити колико су му корисна *добра* за које се „надмеће”, као што не могу ово проценити ни супарници. Дворкин зато предлаже другачију „стратегију” (или модел) одређења „основне линије слобода”, коју назива „конститутивном”, одређујући *критеријум* адекватности за систем основних права из угла *дистрибутивне једнакости* богатства. Сагласно мишљењу Дворкина, стратегија или модел „основне линије” (или главног приоритета) треба да се од старта ослања на општа и стандардна начела слободе и права, где теорија *опортуних трошкова* (и оданде користи) у дужем периоду, намеће хијерархију права и вредности у којој основне слободе имају (или добијају) доминантно место међу видовима / типовима „добара”.¹⁷ Када се дистрибутивна једнакост изражава ценом *опортуних трошкова*, тада је вредност спољњег „ресурса” поседованог од неког лица једнака пропуштеној цени коју *други плаћа* тиме што је не поседује (где је ова вредност у корист првог лица). Цене „опортунитета” су динамички различите у случају веће групе лица (тј. другачије него у систему два лица), а различите аукције другачијих *линија* приоритета за „слободе / принуде” имају у њиховој позадини различито дефинисане „цене опортунитета” односно трошкове и користи.¹⁸ Ако се и када се не води довољно

¹⁵ Исто, стр. 36, 37. Ови способни су превише уложили у осигурање, што им доноси губите у добрима, што се посебно види када се претпостави да уопште нису морали да се осигурају (где би тада њихови добици били највећи).

¹⁶ Исто, стр. 37, 38.

¹⁷ Теорија опортуних трошкова процењује трошкове који се односе на оно што би се алтернативно могло добити при другачијем избору или одлуци која носи трошак.

¹⁸ Исто, стр. 38.

рачуна о *индивидуалним склоностима*, закључује Дворкин, постаје је практично немогуће одредити опортуне трошкове и праву цену „аукцијских” ресурса.

Надаље, Дворкин уводи класичну тезу да је у оквиру модела једнакости ресурса и права, најбоље да систем остави људима класичне „максималне услове” за *слободан живот*, где треба да се води рачуна о следећем: а) хијерархији вредности добара у категоријалном смислу, где би доминантно место требало да имају основне слободе и права; б) хијерархији забрана и интервенција, где треба елиминисати нелогичне „увредљиве” забране које су засноване на друштвеним или правно неутемељеним и нелогичним аргументима или друге забране и интервенције којим се угрожава аутономност или индивидуална слобода и вредности; ц) максимизацији *избора*, посебно индивидуалних могућности и прилика да све индивидуе воде живот који сматрају најбољим и могу изабрати начин нужног ограничења својинских права. Као и Ролс, Дворкин закључује да је генерално могуће креирати праведан друштвени систем који установљава режим надокнада приближавајући државу идеалу дистрибутивне правде. Овде би богате индивидуе, чији су нагомилани ресурси услед околности увећани, и потом расподељени, најмање требало „да се жале” на неправедни третман јер би њихова лична аутономност практично остала потпуно неугрожена. Из ових определења произлазе низ умерених тзв. „левичарских” ставова Дворкина којим се он делимично надовезује на тзв. „леви либерализам” Ролса. Дворкинов поглед на систем укључује „стандарде” и норме једнакости за унапређење националног „тржишта” добара, где су ту укључена и нематеријална добра. Ту је у практичном смислу инкорпориран цео систем социјалног осигурања, што иначе произлази из његових теоријских закључка о хипотетичком осигурању у условима првобитне аукције.

У свом чланку „Слобода, једнакост и заједништво” Дворкин се у генералном смислу, уз одређене претпоставке, слаже да је либерална демократија „једини прихватљиви политички систем”. Овај систем укључује слободу и самоуправу под условима „једнакости”. Данашња теоријска усмерења и концепти се битно „разилазе” у погледу ових *основних* категорија (вредности), а ово је случај и у конкретним „политичким реторикама” где се нпр. САД битно разликују од виђења либерализма у поређењу са политичким схватањима у Западној Европи. Чак и у САД „либерална теорија” има разнородне и супротстављене правце, од „Реганомике” (тзв. „Трицкле-даун” политике) која је заговарала пореско јачање најбогатијих (што би преко општег просперитета довело и до „унапређења положаја осталих” група), па до либералних егалитариста. „Конзервативци” говоре о „себичности гласача”, либерали ово одбацују, а неолиберали и „умерени” напуштају класични либерализам, који је „одбачен од гласача”, док „реализам” узима „ствари какве јесу”, без „слуша за заједнички интерес и видове одговорности” који оданде произлазе, каже аутор. Основне просветитељске вредности, тј. „*слобода, једнакост и братство*” су, како каже Дворкин, „узајамно супротстављене” и то на „тријадни” начин.¹⁹

¹⁹ Где се основна вредност „братство” може подвести термилошки и категоријално под вредност „заједништва” (која може бити или јесте и основна категорија модерних правца либерализма, где спада и Комунитаризам (који не треба мешати са комунизмом)).

Ове три вредности је практично немогуће истовремено остварити у либералној демократији. Поборници афирмације основне (водеће) вредности „заједништва” (у просветитељству познате категорије „братства”²⁰) се најчешће сврставају међу критичаре либерализма, посебно када истичу „лоше стране” инсистирања на индивидуализму (слобода и права) које иде на штету друштва или „колективних вредности”. Критичари, као и поборници комунитариста²¹ скоро по правилу (или „аксиоматски”) сматрају да ће друштво које води „одговарајућу бригу за заједницу посветити мање пажње једнакости и слободи”.²² Насупрот општој тенденцији да се издвоји једна од три основне вредности (либералне групе: слобода, једнакост, заједништво) „која би била доминантна” у односу на остале две вредности, како уочавамо Дворкин сматра да суштина либералне традиције треба да подразумева *уједињење* три основне вредности. Он закључује да „најуверљивији либерализам је управо онај који прихвата ово јединство” вредности односно таквих кључних категорија. Све те главне вредности нису у трајном или оштром антагонистичком сукобу. *Једнакост* не може бити дефинисана као стање истог богатства, односно „уровниловка” без обзира на уложени рад и трошење, а *слобода* може бити одређена једино као стање личног *неспречавања* и од државе „не-задирања” у приходе. Према Дворкину, поједностављене „просветитељске” вредности, у оквиру осиромашених дефиниција класичног вида, неизоставно воде у узајамни сукоб тих основних наведених полазних вредности (тј. идеала: слободе, једнакости и братства или заједништва), јер ниједна од три вредности не би била остварива, без „компромисовања друге две” вредности. Као што је код Дворкина уочено, упрошћавањем дефиниција се основне вредности не са-односе (тј. „релирају”) или како он каже *не изједначавају* са врлинама, већ са „пороцима” и „неправдом”. Категорија и вредност „једнакост” где би идејно и концепцијски *чланови заједнице требало да буду „једнако имућни”* без обзира на свој рад и трошење, није никакав „егалитаристички приступ”, већ је то „не-егалитаристичка неправда” и *неједнакост*. Слично и по питању вредности „слободе”, која не може бити „слобода од опорезивања” или слобода „да чинимо шта год желимо”. Поред тога и „комунитаризам” или „заједништво”, које даје примат *заједничким интересима*, не може бити индивидуалистички узев „безобзирно”, већ мора бити ствар индивидуалног респектовања и узајамног (тј. релираног) друштвеног обзира, јер је „нелегитимно” свако деловање заједнице (и у име заједнице) које подразумева дискриминацију или *ограничавање основних слобода* и једнакости.

Дворкин, преузимајући нека системска начела, сматра да правилно дефинисање ових трију вредности није једино у њиховом „резултирајућем конфликту” или нерешивом сукобу, већ у *обједињавању*, што је по њему резултат етичке димензије. Несвесно, Дворкин овде користи и дијалектичко резонување када говори да три вредности стоје у јединству, без обзира на њиховсукобљени вид и да се оне узајамно „учвршћују”. Ипак, основу јединства вредности Двор-

²⁰ Види чланак „Sloboda, jednakost i zajedništvo” у истом op. cit. „Savremena politička filozofija”, стр. 271.

²¹ Комунитаризам је правац изникло из либерализма или се сматра видом либералне концепције у проширеном смислу тог правца у политичкој филозофији и теорији.

²² Исто, стр. 271, 272. (То је основни став класичне критике комунитаризма).

кин налази у етичкој сфери, а не у оквиру теорије система или дијалектике. Он издваја „етички индивидуализам” као основу јединства фундаменталних вредности и политичког система либерализма (тј. либералне демократије). Либерализам укључује етички индивидуализам као темељну вредност, иако, сходно његовом погледу, тиме се не пледира да једину темељну вредност „представља појединачни живот”. По Дворкину, етички индивидуализам се често назива и „хуманизмом”.²³ Либерализам подразумева да људски индивидуални живот има „унутрашњу политичку вредност” и да је појединачна успешност императив колективног циља, те стога држава и легитимна власт има за основну обавезу побољшање живота људи. Дворкин сматра да либерализам у којем је инхерентно „укорењен” етички индивидуализам *уједињује*, а не раздваја, једнакост, заједништво и слободу, које као вредности једна другу подржавају и „одражавају”, укључујући и корен и заједнички садржалац индивидуализам. Либерализам је, наиме, „изразито егалитаристичка” теорија. Дворкин сматра да је, из наведених разлога праведности расподеле, либерална теорија неспојива са доктринама које ограничавају слободу (па одбацује нпр. Марксизам). По Дворкину, етички индивидуализам укључује и једнакост и слободу, који као принципи могу егзистирати без узајамног супротстављања, и поред својих противречних елемената. Његов етички индивидуализам је окренут начелу слободе, као и егалитаристички принцип „у једнакој мери”, јер индивидуе морају имати пуну „слободу да формирају лична схватања о томе какав је живот најбољи”. Прихватање начела и модела једнакости (према овоме) „као најбољу концепцију дистрибутивне једнакости”, укида супротности (ове две главне вредности, слободена једној и на другој страни дистрибутивне једнакости). Из овога, аутор закључује да је слобода нужна за једнакост, и то, како аутор примећује, „не на основу сумњиве и крхке претпоставке да људи доиста вреднују битне слободе више него остале ресурсе”, већ зато што слобода, било да је људи вреднују изнад свега осталог или не, „јесте од суштинског значаја за сваки процес у којем је једнакост дефинисана и осигурана”. Дакле, по аутору, ово интер-аговање вредности, слободу (или слободе) не чини средством дистрибутивне правде више него што ову (правну једнакост и правду) чини средством за слободу. У пракси „правичан порески систем” је средство, како каже, којим се утврђује „колики део свог физичког прихода човек у моралном смислу треба да задржи”. Дворкин напослетку као нужност признаје да једнакост захтева нека законска ограничења укупне слободе, „која је нужна као заштита сигурности власништва и људи”, а и људи немогу бити „плански прилагођени” када нису сигурни у контролу (и безбедност) стечених (и оних које стичу) „ресурса” (или дохотка / добара). Либерализам ипак није само учење које прихвата идеју друштвене једнакости, већ прихвата и одређене идеје *комунитаризма* („заједништва”). Супарничко учење комунитаристичког правца, наспрам класичних либерала, углавном дефинише овај (свој) поглед као колективни избор облика „доброг или вредног живота”. Према схватању Дворкина, либерализам „не само да није непријатељски настројен” према заједништву, већ му и тежи.

²³ Исто, стр. 274, 275.

Он га замишља као систем заснован на начелу, а „не на врлини”. Дворкин у основи сматра да либерални принцип комунитарности треба да ослоне на класични Платонов (измењен и допуњен) концепт, где је „добар живот могућ једино у праведном друштву”. На сличан начин као и код начела једнакости, Дворкин покушава да *комунитарно заједништво* објасни као не-противречан принцип у односу на начела: слободу и једнакост.²⁴

Закључак

Ролс запажа да људи у капиталистичким друштвима пре имају склоност да изабирају егалитарне, него не-егалитарне поретке и правила, јер већина људи средње класе живи у условима непрекидног ризика од смањења животног стандарда или флукуација прихода. Демократски избор људи у развијеним друштвима, у одсуству пропаганде, био би вероватно у свим државама социјал-демократија. Ролс се не изјашњава о конкретном моделу система, мада подразумева да политички облик модерне либералне демократије генерално не треба мењати. У овом контексту Ролс остаје у оквирима академске дискусије о егалитаризму и сукобу начела једнакости и грађанских слобода које су у његовом од датог модела зависном концепту, добрим делом релативизоване. Битан допринос Ролса је у томе што он разуме да дотадашње основне категорије (нпр. правда) и принципи или вредности (једнакост, као и слобода) морају бити постављене у оквиру динамичније системске анализе, кроз оцењивање битних друштвених варијабилних категорија. На овај начин он се приближава дијалектичком погледу где између слободе и једнакости не мора егзистирати проста супротност, већ не-противречна релација извесне усклађености нормативних императива односно мудос анти-противречне кохезивне коегзистенције основних вредности. Полазећи од принципа блиског теорији игара примењивих на моделу добара он настоји да докаже да се праведни систем и правда могу дедуковати и креирати спонтаним дејством ефеката конкуренције где избор људи кроз такву интеракцију одређује начела правде И основних категорија. Одвајање од традиције класичних статичких етичких категорија је основа његове модерн релације између фундаменталних вредности једнакости, слободе и заједништва. Дворкин није до краја спровео своје полазне филозофске поставке када је реч о примени динамичке филозофије на вредновање постојећих етичких категорија и друштвених система. Његов либерализам подсећа на одбрану типичних десних либералних принципа, блиских класичном стичком либерализму и новом либертаријанизму колективистичког усмерења. Дворкинове концепције су донекле блиске и Теорији Система, па и савременој дијалектици, тако што два фундаментална либерална вредносна начела могу бити противречна, а да ипак формирају системско учвршћујуће јединство. Дворкин је ипак окренут, за разлику од Ролса, формланом начину објашњења, па нпр. сматра да је „слобода је суштински део схватања једнакости” односно формално-структуралистички увиђа сводивост или надовезивост једног прин-

²⁴ Исто, стр. 288.

ципа на други. Свако одступање од полазних основних класично схваћених слобода сваку заједницу претвара у „анти-егалитаристичку” или генерализовано неправедан политички облик. Да би теорија функционисала, он поред релације конфликта (у тржишним интересима) уводи и принцип који би смо назвати „координацијом”. Једнакост, као једнака економска дистрибуција не зависи од „пуног исхода који је могуће мерити”, или „степенa задовољности” склоности, већ од „процеса усклађених одлука” у којима људи утврђују цену својих „опортунитета” и за друге људе, и своје акције и планове обликују „тако да употребе” свој индивидуални „правични део ресурса” (водећи рачуна о другима). Да би се друштво приближило идеалу једнакости, ово зависи од етичких димензија, од примерености „процеса расправе” и избора који оно у ту сврху даје, а да би овај процес био „примерен” потребно је „много слободе”, будући да „права цена коју други морају платити да би неко имао исте ресурсе или прилике може бити откривена само када су амбиције и уверења људи аутентични” и када су избори и одлуке разумно „усклађени са овим амбицијама и уверењима”.

Литература:

1. Dž. Rols, „Teorija pravde”, CID, Podgorica 1998.
2. R. Dworkin, „What is Equality?”, „Equality of Resources”, Philosophy and public affairs, 1981.
3. R. Dvorkin, „Suština individualnih prava”, CID, Podgorica 2001.
4. Zbornik „Savremena politička filozofija” Izdavačka Knjižarnica Z. Stojanovića, 1998.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LIBERAL TEORIES OF J. B. ROLS AND R. DWORIN

Summary: This paper deals with the conception of justice and the rights of two key liberal theorists, which include J. B. Rols and R. Dvorkin. Their theories of justice have been analyzed from the angle of modernization of the theory of the political system and the form of social-political form. It confirms the basic starting assumption that a newer analysis of the political form has a tendency of greater dynamization in the description of the basic categories that have so far been considered static categorical starting points.

Key words: state, politics, law, capacity, institutions, interest(s)

